

סקירת ספרים

על ספר הרפואות של אסף הרופא / הרב דוד אייגנר

ספר הרפואות של אסף הרופא/ המאמר על תכונות המזונות/ **זהר עמר**, הוצאת מכון מש"ה, קריית אונו תשפ"ב, 356 עמ'.

ספר הרפואות של אסף הרופא תופס מקום מרכזי בספרות היהודית החל מראשיתם של ימי הביניים. ספר זה הוא הראשון שעוסק באופן מקיף בתחומי הרפואה, וניתן לראות בו אנציקלופדיה מקיפה לכל ענייני הרפואה.¹ החלק המפורסם ביותר בספר, אם כי לא המרכזי ביותר בו, הוא שבועת הרופא שאותה חיברו אסף וחברו יוחנן בן זבדא. חלקיו הנוספים, החשובים לא פחות, עוסקים בתיאורי צמחים שונים בעלי סגולות רפואיות, בחומרי מרפא וסגולותיהם הרפואיות, בריפוי כל חולאי הגוף, ועוד.

אסף הניח כאמור אבן יסוד ללימוד הרפואה והדרכתה במשך דורות רבים. דברי אסף אף הוזכרו בפרשנים ובראשונים: הראב"ן מזכירו במפורש (חולין ס' רעא) 'וכן פירש אסף היהודי בספר רפואות'. הרד"ק בפירושו להושע (יד, ח) מבסס את פירושו ל'יין הלבנון' על פי הגדרתו של אסף ליין איכותי:

זכרו כ'יין לבנון - אמר ר'יח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב, וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון, ויין חרמון, ויין הכרמל, ויין הרי ישראל וירושלם, ויין הרי שומרון, ויין הרי כפתור מצרים, אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא, ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד.

לדעת מונטנר (ר' להלן) זיהויו של אסף הוזכרו גם בדברי ראשונים נוספים, כגון רש"י² ו'הערוך'.

בין החוקרים המרכזיים שעסקו בכתביו של אסף נמנה הפרופ' זיסמן מונטנר, שכתב בין השאר מבוא לספר אסף הרופא, והוציאו לאור ביחד עם פרקים נבחרים מתוך הספר (הוצאת 'גניזה' ירושלים תשי"ח), אך הוא לא הספיק לסיים את עבודתו ולהוציא את כל ספרו של אסף.

ספרו של אסף עדיין לא יצא במלואו לאור במהדורה מדעית, שמשווה בין כתבי היד השונים. עדיין יש צורך להבחין אילו תכנים מתוך הספר הם מקוריים ויצאו תחת ידו של

1. ראה מ. בר אילן, אסטרוולוגיה ומדעים אחרים בין יהודי ארץ-ישראל בתקופות ההלניסטית-רומית והביזנטית, עמ' 225.
2. בפירושו לסוכה יב ע"ב, שזיהויו לאניצי הפשתן מבוסס על דברי אסף, ראה מונטנר, מבוא לאסף הרופא עמ' 54.

אסף, ואילו מהתכנים הם הוספות מאוחרות יותר. עוד יש לחקור מהם מקורותיו של אסף, וכן להבין מהם הצמחים והחומרים שבהם עסק. זה שנים רבות עוסק פרופ' עמר בתחומי הראליה של חיי היום יום בימי הביניים ובתולדות הרפואה, תוך שילוב תחומי ידע רבים, בהם זיהוי הצומח והחי של ארץ ישראל ותרבות חומרים וריאלית, יחד עם היכרות קרובה ומעמיקה בספרות חז"ל והפרשנים. בספר זה באים לידי ביטוי ניסיונו הרב ומומחיותו בתחומים אלו. במהדורה זו ישנם כמה חלקים:

1. פרק הקדמה העוסק בזיהוי של אסף - המחבר, התקופה שחי ופעל בה, והתפיסות המדעיות שרווחו בתקופתו ושהשפיעו על כתיבתו. ראוי לציין כי במקרה זה אין פרופ' עמר מתיימר לזהותו כדמות מסוימת אלא מציע כמה אפשרויות להבנת הדמות ולתקופה שבה פעלה. בזה ישנה תרומה רבה למחקר, ולהבנה והכרה של השיטות השונות בנושא.

2. סקירת ספר הרפואות של אסף, מטרתו ומבנהו.

3. המאמר על תכונות המזונות מתוך ספרו של אסף, עם פירושו של פרופ' עמר. בחלק זה באה לידי ביטוי מומחיותו של פרופ' עמר בכמה היבטים, ובעיקר בחלק העוסק בזיהוי הצמחים. להלן כמה דוגמאות: אסף מזכיר את ה'ברקוקים' (עמ' 95), ופרופ' עמר מזהה אותם כ'משמשים' על פי דיוסקורידס ולעף; אסף מתאר את הצמח 'הקטופים' שהוא צמח קר ולח (עמ' 123), ופרופ' עמר מזהה אותו כ'מלוח הגינה' בהתבססו על הרמב"ם ועל ע. לעף; ה'גלבון' מוזכר כצמח קר, מעורר את הרוחות, וזיהויו של צמח זה לשיטת פרופ' עמר הוא הטפח התרבותי שנקרא בערבית ג'לבאן, ועוד. בספר אף מתוארות התכונות המרכזיות של כל צמח, כפי שהוא מוכר כיום.

4. כתב יד מינכן של ספר הרפואות בכללותו, שנחשב לכתב היד השלם והעתיק ביותר של אסף.

לסיכום, ספר זה בונה קומה נוספת בהבנת הראליה של ימי הביניים ובהבנת ספרות חז"ל מתקופה זו.

על הספרים 'לקראת מקדש' ו'פסח לה' / הרב עזריה אריאל

הרב הראל דביר הוציא לאור שני ספרים חדשים: 'לקראת מקדש - עיונים בהלכות הנוגעות לחידוש עבודת המקדש והקרבתו', ו'פסח לה' - עיונים בהלכות קרבן פסח'. ספרים אלו הם בשורה של ממש בדרך למקדש. המחבר עוסק בנושאים מגוונים ומעשיים, חלקם שאלות חדשות וחלקם שאלות ישנות בלבוש חדש, כגון: האם חנוכת המזבח אפשרית גם בטומאה? האם ההקרבה בלא בית היא רק היתר, או אף חובה? האם בית המקדש צריך להיות המבנה הגבוה ביותר בירושלים? כיצד יש לשער 'דרך רחוקה' לעשיית הפסח בתנאי ימינו? האם נשים צריכות להשתמש באמצעים תרופתיים כדי להיטהר לקרבן הפסח? בכל אלו, המחבר פורס את מפת הסוגיה במלואה, החל במקורות הראשוניים וכלה בספרים 'נידחים' ודברי תלמידי חכמים בני דורנו, מכל החוגים והזרמים.

ספרים אלו, ראוי שיהיו דוגמה למחקר תורני בכל התחומים. הספרות התורנית בעידן 'התפוצצות המידע' זקוקה לקומה חדשה, בת שלושה שלבים: הראשון, ריכוז וארגון יעיל של החומר הרלוונטי בכל סוגיה, מכל המרחבים העצומים של הספרות התורנית לדורותיה, וללא אפליה בין חוגים וזרמים. שלב זה הוא לכאורה 'מלאכה שאין בה חכמה', אם כי נחוץ גם שיקול דעת בשאלה איזו סברה ראויה להבלטה ואיזו תמצא את מקומה בהערת שוליים צדדית, כדי שהעושר לא יהיה שמור לבעליו לרעתו בבזבוז המשאב היקר מכול, זמנו של הלומד. השני, שקילה של כל השיטות שהועלו בסוגיה, ופריסת היתרונות והקשיים בכל הצעת ביאור. השלישי, אם שני השלבים הקודמים נעשו כדבעי, הוא התוויית כיוון להכרעת ההלכה. את כל אלה מדגים יפה הרב דביר, אם כי בסגנון צנוע, כגון 'הצעה להכרעת ההלכה'.

חתירה זו לבירור ההלכה למעשה, שיש בה לכאורה יומרה מסוימת, נותנת איכות אחרת ללימוד, כדברי המאירי בהקדמתו (שאותם מצטט המחבר):

וכלל אומר לך ומחסדך אל תבוז אליו, והוא, שכל מי שלא יחוש לידיעת פסק

הענין - לא יעלה בידו בהרבה מקומות אמתת הפירוש, וגם הוא לא יתעמל בזה.

ראוי לציון מיוחד מדור בסוף הכרך 'לקראת מקדש': 'מפתח לטענות בעד ונגד חידוש עבודת הקרבנות בזמן הזה'. כשבעים עמוד גדושים במאות רבות של הפניות סדורות לפי נושאים, וללא הבעת דעה של המחבר. כל אלה ערוכים בעיצוב נאה מבית ומחוץ, עם כותרות והדגשות המקילות על הלומד לתפוס את מהלך הסוגיה, נוסף למפתחות יעילים ומפורטים בסוף הכרך.

יהיו רצון שיפוצו מעיינותיו של הרב דביר חוצה, וימשיך לזכות את עולם התורה בפירותיה המתוקים של תורת ארץ ישראל המתחדשת.

